

ANAYASA HUKUKUMUZ AÇISINDAN SİYASAL PARTİ KURUMUNUN GÜNCEL SORUNLARI

Doç. Dr. Fazıl SAĞLAM (*)

GİRİŞ

1995 Temmuzunda Anayasada oldukça önemli değişiklikler yapıldı. Bunlardan en çarpıcı olanları, siyaset ve dayanışma yasaklarının kaldırılmasıyla siyasal partilere ilişkin maddelerde yapılan değişikliklerdir. Özellikle siyasal partilerle ilgili değişiklikler adeta köklü bir reform niteliği taşıyor.

Ancak Anayasa değişiklikleri nedeniyle Anayasaya aykırı duruma gelmiş bulunan siyaset ve dayanışma yasaklarıyla parti yasaklarının varlıklarını yasalarda sürdürmesi ve bunların çoğunun Anayasanın geçici 15/3 maddesi kapsamındaki yasalarda yer alması, sorunların giderek büyümesine ve güncelleşmesine yol açacağına benzıyor¹.

Ayrıca yine Siyasal Partiler Yasasında yer alan parti yasaklarına aykırı eylemler ile ilgili kurallar, Anayasa değişikliği ile oldukça farklı ve yeni bir düzenlemeye bağlanmış durumdadır. Bunlar arasındaki ilişki ve çelişkilerinin niteliği ve bunların nasıl çözüleceği de ayrı bir sorun yumağı oluşturmaktadır.

Ben bu tebliğde bu sorunlardan birinci grupta olanları tartışmaya açmak istiyorum. Anayasaya aykırı duruma gelmiş bulunan parti yasakları ile bunların Anayasanın geçici 15 inci maddesi karşısındaki durumları tebliğimizin ana konusunu oluşturacak. Parti yasaklarına aykırı eylemlerle ilgili sorunlar ise, Anayasa Mah-

(*) Yıldız Üniversitesi İİBF Öğretim Üyesi.

1. Nitekim bu sorun Demekler Kanunundaki siyaset yasaklarıyla ilgili olarak Anayasa Mahkemesine intikal etmiş, ancak Mahkeme, kararında, bu konudaki siyaset yasağının Anayasa değişikliği ile kaldırılmış olmasındaki özelliği dikkate almayarak geçici 15/3'e ilişkin eski içdihadımı devam ettirmiştir : AYM 14.2.1996 E. 1996/6, K. 1996/6 : RG, 13.7.1996/22692, s.9 vd. : bu konuda Anayasa'nın geçici 15/3. maddesinin Anayasanın değişikliğe uğramış hükümleri açısından geçerli olmaması gerektiğine ilişkin görüşümüzün ilk kez Anayasa Mahkemesinin Hatay Sempozyumundaki tartışmalarda ortaya atılmıştı. Bkz. Anayasa Yargısı 13, s. 393 vd., ayrıca Sayın ÖZDEN'in aynı konuya ilişkin görüşü için bkz. s. 410. Aynı konuyu daha kapsamlı olarak aşağıda (B II) bölümünde işlemeye çalışacağım. Bu konuda ayrıca bkz. İ KABAOĞLU, "Anayasa ve Toplum" (4) : Cumhuriyet 13.12.1996; B. TANÖR, "1982 Anayasasının Geçici 15. Maddesi" : 14-15 Nisan "Anayasa Mahkemesinin 35. Kuruluş Yıldönümünde Anayasa Hukukçuları Toplantısı"na sunulan henüz basılmamış bildiri.

kemesinin 14 ve 15 Nisan 1997 tarihlerinde Marmara Üniversitesi ile ortaklaşa düzenlediği "Anayasa Hukukçuları Toplantısı"na sunduğum tebliğde ele alındığı için burada bu konuya değinilmeyecektir.

Ancak her iki sorun yumağı, bu alanda yapılan Anayasa değişikliklerinin niteliği ile ilgili belli bir değerlendirmeye ve teze bağlanmaktadır. Öyle sanıyorum ki bu tez, siyasal partilerle ilgili tüm sorunların da düğüm noktasıdır. Bu nedenle önce bu tezi açıklamak ve tartışmaya sunmak istiyorum.

A. Siyasal Partilerin Temelli Kapatılmasına Yol Açacak Yasakların Sınırlılığı

Anayasanın 68 ve 69. maddelerinin eski ve yeni metinlerinin tarihsel ya da sistematik yorum kurallarına göre karşılaştırılması, aşağıda özetleyeceğim tezi ön plana çıkarmaktadır :

"1995 Anayasa değişikliklerinden sonra siyasal partilerin temelli kapatılmasına yol açacak yasaklar ve yasalara ilişkin temel normlar, Anayasa'da tüketici bir biçimde (numerus clausus) ilkesine uygun olarak düzenlenmiştir. Bu düzenlemeden sonra artık parti yasaklarını yasayla genişletmek bunlara yenilerini eklemek mümkün değildir. Yasalar ancak Anayasa'daki bu sistemi somutlaştırıcı ve temel hak ve özgürlükler sistemi açısından güvence artırıcı düzenlemeler yapabilir."

Aslında bu tez yeni değildir. Anayasa değişikliğinden önce de ortaya atılmıştır². Gerçi değişiklikten önceki dönem bakımından da bu tezin gerek kuramsal ve gerekse dogmatik açıdan ciddi dayanakları bulunduğu söylenebilir. Ancak 1982 Anayasasının değişiklikten önceki parti yasakları sistemi ya da daha doğrusu sistemsizliği içinde böyle bir tartışmanın fazla bir pratik yararı yoktur. Çünkü Anayasa'daki yasakların genişliği ve belirsizliği, yasadaki düzenlemelerin Anayasa'nın koyduğu çerçeve içinde yapılmış bir somutlaştırma olarak değerlendirilmesine oldukça elverişlidir. Bu durumda Anayasa'daki parti yasaklarının yasayla genişletilemeyeceği tezinin ikinci planda kalacağı ve pratik bir yarar sağlamıyacağıda ortadadır.

Anayasa değişikliğinden sonra ise bu sorun, pratik önem taşıyan yeni bir güncellik kazanmıştır. Şimdi eski hukuki duruma ilişkin tartışmayı tazelemeye gerek kalmaksızın, Anayasa'da öngörü-

2. D. PERİNÇEK, Anayasa ve Partiler Rejimi, İstanbul 1985 3. Baskı, s. 213 vd; ayrıca bkz. G. DİNÇER'in karşıoy yazısı : AYMKD 30/2, s. 1058-1060

len parti kapatma nedenlerinin tüketici olduğu tezinin daha da güçlendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu tezin gerekçelerini şöyle özetlemek mümkündür :

I. Kurumsal Açıdan

1) Bundan bir ay kadar önce Almanya'da siyasal partiler hukukuna ilişkin uluslararası bir sempozyuma katıldım. Bu sempozyumun açış bildirisini sunan ünlü Alman Anayasa Hukukçusu Konrad Hesse sözlerine, "Partiler Hukuku Anayasa Hukukudur" cümlesiyle başladı. Bu yaklaşımın temelinde siyasal parti kurumun Anayasa'da "halkın siyasal iradesinin oluşumuna katılan" kurumlar olarak (m.21) olarak düzenlenmiş olması ve Alman Anayasa Mahkemesince de "demokratik düzenini bütünleyici bir unsur" olarak görülmesi³ yatmaktadır. Gerçekten Alman Siyasal Partiler Yasasına baktığımız zaman yasanın yalnızca 41 maddeden ibaret olduğunu görüyoruz. Bu maddeler içinde parti yasağı ile ilgili yalnızca iki madde yer alıyor. Bunlarda da parti kapatma nedenleri bulunmuyor. Bunlardan 32. madde, yalnızca kapatma kararından sonra kararın nasıl yerine getirileceğine ilişkin düzenlemeler içeriyor; diğeri, yani 33. madde ise kapatılan partinin yerini almak üzere karardan önce veya sonra kurulan "yedek örgütlerin yasaklanması" sorunu ile ilgili⁴.

Bizde de siyasal parti kurma, üye olma üyelikten ayrılma bir temel hak olarak düzenlendiği gibi, siyasal partiler "**demokratik siyasal yaşamın vazgeçilmez unsurları**" olarak kurumsal bir güvenceye de bağlanmış durumdadır. Başka bir deyişle siyasal parti güvencesi yalnızca bireysel düzeyde kişilerin parti kurma, partiye üye olmak veya üyelikten ayrılma hakları olarak düzenlenmemiş, bunun da ötesinde partinin tüzel kişiliği demokratik siyasal yaşamın vazgeçilmez bir kurumu olarak anayasal güvenceye kavuşturulmuştur. Böyle bir güvencenin temel öğelerinin, özellikle bu güvencenin ayrılmaz bir parçası olarak partilerin hangi neden ve koşullarda yasaklanabileceğinin Anayasa'da belirlenmesi ve yasa koyucunun bu yasaklar sistemini genişletme yetkisinin bulunmaması gerekir. Aksi taktirde Anayasanın parti tüzel kişiliği için öngördüğü kurumsal güvencenin bir anlamı kalmaz.

2) Bu bağlamda Anayasanın 13. maddesinde yer alan genel sı-

3. BVerfGE, I, 208 (225).

4. Siyasal Partiler Kanunumuzun parti yasaklarıyla ilgili bölümünün 32 ayrıntılı maddeden oluştuğu gözönünde tutulursa, aradaki yaklaşım farkı daha da çarpıcı olarak belirmektedir.

nırlama nedenlerinin temel hak ve özgürlüklerinin tümü için geçerli olduğuna ilişkin hükmü de gözönünde tutmamız gerekir. Nitekim Anayasa değişikliği önerisiyle ilgili Alt Komisyon Raporunda, hazırlanan metnin "styasi partilerin Anayasanın 13. maddesinden doğan genel sınırlamalara tâbi olmayacakları ve bu hususların kanunla düzenlenemeyeceği anlamına gelmediği" belirtilmektedir⁵. Ancak Alt Komisyonun bu görüşü yorum kuralları açısından bağlayıcı olamaz. Bilindiği üzere bir hukuk normunun "genetik" yorumu, (yani o normu hazırlayanların görüşünün gözönünde tutularak anlamlandırılması), ancak o görüşün, normun lafzına (sözüne) ve objektif anlamına yansımaları ölçüsünde başvurulacak bir yöntemdir. Anayasa değişikliğinin sözü ve getirdiği sistem içindeki objektif anlamı ise, Alt Komisyon bu görüşünü doğrulamak şöyle dursun, - aşağıda açıklanacağı üzere- ona ters bir sonuca ulaşmaktadır.

Kaldı ki burada bir partinin temelli kapatılması olgusunu kişiler için verilen idam cezasına koşut bir biçimde değerlendirmek doğru olur. Nasıl idam cezası aslında yaşam hakkının özüne dokunan bir yaptırım ise ve ancak Anayasa da yaşam hakkının bir istisnası olarak öngörülmesi oranda geçerli olabiliyorsa, siyasal partilerin temelli kapatılması da aynı özelliği göstermektedir. Bir partinin temelli kapatılması aslında siyasal partiler için Anayasa'da öngörülen temel hak güvencesinin ve kurumsal güvencenin özüne dokunur. Bu nedenle temelli kapatma nedenleri de ancak Anayasa'da öngörülmesi kapsamında geçerli olabilir. Dolayısıyla siyasal partiler için Anayasa'da öngörülen temelli kapatma nedenlerinin Anayasanın 13. maddesinde yer alan genel sınırlama nedenleriyle genişletilmesi mümkün değildir.

II. Sistematik ve Amaçsal Yorum Kuralları Açısından

Bu kuramsal çerçevede Anayasa'nın siyasal partilere ilişkin eski ve yeni düzenlemelerini objektif anlamlarıyla karşılaştırdığımız zamanı yenisinde yukardaki açıklamalarımıza uygun bir sistemin kurulduğunu görebiliyoruz.

1) Eski metinde parti yasakları çok dağınık bir biçimde yer almıştı. Bunlarda yalnızca 2 yerde temelli kapatma yaptırımından söz edildiği halde, en az onlar kadar önemli başka yasaklarda yaptırım belirtilmemişti. Örneğin siyasal partilerin tüzük ve programlarının devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamayacağına (Ay m. 68/4), sınıf ve zümre egemen-

5. Alt Komisyon Raporu (AKR), V, 3.

liği veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayan siyasal partilerin kurulamayacağına (AY m. 68/5) ilişkin yasaklara Anayasa'da temelli kapatma yaptırımını bağlanmamıştır.

Yani kısacası **yasakla** yasağa bağlı **yaptırım** konusunda eski metinde bir açıklık, bir bağlantı, bir iç tutarlılık, ya da herhangi bir sistem belirtisi mevcut değildi. Tam bir sistemsizlik egemendi. Bu nedenle yasa koyucu, Anayasa'da yer alan her türlü yasağa temelli kapatma yaptırımını bağlamış, bununla da yetinmeyip bunları genişletmeyi, bunlara yenilerini eklemeyi de kendi yetkisi içinde saymıştır.

Oysa yeni düzenlemede yasaklar ilke olarak tek bir fıkrada 68. maddenin 4. fıkrasında toplanmış ve temelli kapatma yaptırımını açısından 69. maddenin 5. ve 6. fıkralarıyla bu fıkraya gönderme yapılmak suretiyle sistematik bir bütünlük sağlanmıştır. Nitekim Alt Komisyon Raporunda da Anayasa'da mevcut metnin "**milli ve laik demokratik devleti bütün unsurlarıyla tanımlayan bir yazıma**" kavuşturulmasının uygun görüldüğü belirtilmektedir⁶. Sistemin odağı olan 68. maddenin 4. fıkrası şöyledir :

"Siyasal partilerin tüzük ve programları ile eylemleri Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz, sınıf ve zümre diktatörlüğünü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz, suç işlemeyi teşvik edemez."

Burada yalnızca "suç işlemeyi teşvik" yeni eklenmiş bir yasak olgusudur. Diğerleri Anayasada mevcut ilkelerin kısmen somutlaştırılarak bir araya toplanmasından ibarettir.

2) Anayasa'da bu sisteme ek olarak ayrıca "yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyruğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alma" olgusu da (AY m. 69/9) temelli kapatma nedeni sayılmıştır⁷.

6. AKR, V 3.

7. Eski metinde m. 69/8 olarak yer alan bu fıkrada da bazı daraltmalara gidilmiştir. : Yurt dışında bulunan Türk uyrukluların yapacakları maddi yardım, yasak kapsamı dışına çıkarılmıştır. Ayrıca eski metinde maddi yardım yasağı yanında yer alan "... bunlardan emir alamazlar, bunların Türkiye'nin bağımsızlığı ve ülke bütünlüğü aleyhindeki karar ve faaliyetlerine katılamazlar." şeklindeki yasağa da yeni metinde yer verilmemiştir. Bu sonuncu yasağın metinden çıkarılma nedeni "Devletin bağımsızlığına ve ülke bütünlüğüne aykırılık" yasağına 68/4. madde içinde zaten yer verilmiş olmasıdır.

3) Bu sistem dışında Anayasada iki parti yasağı daha yer almıştır :

a) Bunlardan ilki şöyledir : **“Siyasi partiler ticari faaliyetlere girişmezler.”** (AY m. 69/2). Ancak, Anayasa bu yasağa temelli kapatma yaptırımını bağlamamıştır. Şu halde bu yasağı kurulan sistemin bir istisnası olarak yorumlamak gerekir. Yasa siyasal partilerin ticari faaliyette bulunmasını önleyici başka uygun yaptırımlar öngörebilir. Ancak, Anayasanın kendi öngördüğü yasağa bağlamadığı temelli kapatma yaptırımının, yasa ile öngörülmesi ya da parti kapatmak için başka yasaklar yaratılması mümkün olmasa gerektir.

b) Kendisine temelli kapatma yaptırımını bağlanmamış olan ikinci yasak ise şöyledir : **“Temelli kapatılan bir parti başka bir ad altında kurulamaz.”** (AY m. 69/7). Bu hüküm, Anayasa'ya karşı hile yolunun geçerli olmadığını vurgulayan bir hükümdür. Yasa koyucu kapatılan bir partinin yerini alacak “yedek parti”leri önleyici hükümler getirebilir. Bu da kurulan sistemin mantıklı bir sonucudur. Nitekim Anayasa'nın 69/8. maddesi de bu nitelikte bir düzenlemedir. Ne var ki bu yasağa aykırı olarak bir partinin temelli kapatılabilmesi, ancak daha önce kapatılmasına yol açan koşulların varlığını sürdürmesi halinde söz konusu olabilmelidir. Örneğin yeni partide kapatılan partinin üye çoğunluğunun bulunması başlıbaşına bir kapatma nedeni olamaz. Nitekim eski metinde bu anlama gelen hükmün kaldırılmış olması da bu görüşümüzü doğrulamaktadır.

4) Anayasa değişikliği ile **parti yasakları** önemli ölçüde **azaltılmış**, hatta bunlardan bir kısmında bilinçli bir somutlaştırmaya gidilmiştir. Örneğin Anayasanın 69/1. maddesinin eski metninde yer alan “Siyasal partiler, tüzük ve programları dışında faaliyette bulunamazlar. Anayasanın 14. maddesindeki sınırlamalar dışına çıkmazlar; çıkanlar temelli kapatılır” şeklindeki kapsamlı yasak, yeni metinde çıkarılmıştır. Bunun gibi m. 68/4'deki yasaklar arasında “**sınıf egemenliği**” yerine “**sınıf diktatörlüğü**” kavramı esas alınarak önemli bir daraltmaya ve somutlaştırmaya gidilmiştir. Bunun gibi 68. maddenin 7. fıkrasında yer alan yurt dışında örgütlenme ve faaliyet yasağı, kadın ve gençlik kolu gibi yan kuruluş yasağı, 69. maddenin 2. fıkrasında yer alan dayanışma yasakları tamamen çıkarılmıştır. Ancak Anayasadan çıkarılan yasaklar Siyasal Partiler Yasasında varlıklarını sürdürmektedir.

5) Nihayet parti kapatma nedenlerinin sınırlılığı konusundaki görüşümüz 69. maddenin son fıkrasındaki ifade ile de açıkça desteklenmektedir. : Bu fıkraya göre : “siyasal partilerin **kapatılmaları ... yukardaki esaslar çerçevesinde kanunla düzenlenir**”. Gerçi bu hüküm eski metinde de vardır. Ancak burada sözü geçen “yukardaki esaslar” eskisinden çok farklıdır. Bu da gösteriyor ki parti kapatma açısından 68 ve 69. maddelerin yeni metinlerinin öngördüğü esaslar bağlayıcı olup, bu esasların çerçevesi yasalarla genişletilemez.

6) Esasen Alt Komisyon Raporunda da temelli kapatma nedenlerinin sınırlılığı tezini doğrulayan ifadeler yer almaktadır : “... Alt Komisyon, siyasi **partilerin yeni kaleme aldığı 68. maddede yer alan ilkelere nyması gerektiğini metne açıklıkla koymak suretiyle, partilerin temelli kapatılmasını sadece bu ilkelere uyulmaması şıkında öngörmüş ve diğer şıklarda öngörmemiştir.**”⁸.

Ancak, Alt Komisyon temelli kapatma yanında bir de “basit kapatma” adını verdiği bir başka parti kapatma yönteminden söz etmektedir. Alt Komisyonun ölçütüne göre “temelli kapatma partinin tekrar kurulamaması” demektir⁹. Bu ayırım ve ölçüt yapaydır. Bilimsel bir temelli yoktur. Ne Anayasa metninde ve ne de yasada bu ayırıma uygun bir düzenleme yer almış değildir. Bu ayırımın en zararlı yanı, temelli kapatma dışında özde ona eş, ama yalnızca “yeniden kurulamama” yasağına tâbi olmama yönünden temelli yasaklamadan ayrılan bir yasaklama yaptırımının yasa koyucu tarafından öngörülebileceği şeklinde yanlış bir izlenimi uyandırmasıdır. Böyle bir yola gitmek Anayasaya karşı hile olur¹⁰.

B. Parti Yasaklarını Sınırlılığı Tezi Karşısında Yasada Varlığını Sürdüren Yasakların Anayasaya Uygunluğu Sorunu

8. AKR V, 7. paragraf : 2.

9. AKR V, 7. paragraf : 2, son cümle.

10. Basit kapatma ile “geçici olarak faaliyetten men etme” yaptırımı da kastedilmiş olamaz. Çünkü bir partinin basit ya da temelli-kapatılması, onun tüzel kişiliğinin sona erdirilmesidir. “Temelli kapatılan partinin tekrar kurulamaması” ölçütü de belirgin bir ölçüt değildir. Basit kapatmaya uğrayan bir partinin tekrar kurulabilmesi hangi koşullarla mümkün olacak? Bu koşullar yasa tarafından belirlense bile, koşulların gerçekleşip gerçekleşmediğine kim karar verecek? Sözde “basit kapatma”ya uğrayan bir partinin mal varlığı hazineye mal edilip, sosyal tabanı dağıtıldıktan sonra, teorik olarak belli koşullarla tekrar kurulabilmesinin pratikte temelli kapatmadan ne gibi bir farkı vardır? Görülüyor ki temelli kapatma dışında “Anayasa’ya karşı hile” gölgesi altında olmaksızın akla gelebilecek tek yaptırım, ölçülü bir süre ile sınırlı olmak kaydıyla “geçici olarak faaliyetten alıkoyma” yaptırımıdır. Örneğin kendisine temelli kapatma yaptırımı bağlanmamış bulunan “ticari faaliyet yasağı”na aykırı davranmakta ısrar eden bir partiye para cezası öngörülebilir, tekrarı halinde makul bir süre ile sınırlı olmak kaydıyla faaliyetten alıkoyma yaptırımı uygulanabilir.

Siyasal partilerle ilgili yasaklarla siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin hükümler 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun dördüncü ve beşinci kısımlarında düzenlenmiştir. Bu iki kısımda 78. maddeden başlayıp 108. maddeye kadar uzanan tam 40 madde yer almıştır. Her biri oldukça geniş kapsamlı fıkralardan oluşan yasaklar sisteminin büyük bir çoğunluğu, Anayasada sınırlı olarak belirlenen temelli kapatma yasaklarını genişletici niteliktedir. Bu konuda ayrıntıya girmemiz, yani bunlardan hangilerinin Anayasa'daki yasakların genişletilmesi niteliğinde olduğunu, hangilerinin Anayasada öngörülenlerin somutlaştırılmış düzenlenmesini oluşturduğunu tüketici bir biçimde değerlendirmemiz bu tebliğ çerçevesinde mümkün değildir.

Bu tebliğimizde yalnızca belli kategoriler tespit ederek bunları bazı tipik örneklerle aydınlatmayı (I) ve bu kategorilerden büyük bir kısmına egemen olan temel sorunu, yani Anayasa değişikliğinden sonra Anayasanın geçici 15. maddesinin uygulanması açısından ortaya çıkan yeni bir sorunu çözüme kavuşturmayı (II) amaçlıyoruz.

I. Anayasa Değişikliğinden Sonra Yasada Partilerin Temelli Kapatılmasına Yol Açan Yasakların Anayasaya Uygunluk Denetimi Açısından Sınıflandırılması

1) Anayasa değişikliği ile kaldırılmış bulunan bir çok yasa, yasanın belli hükümlerinden varlığını sürdürmektedir.

a) Bunların bir kısmında Anayasada öngörülen yasa kaldırılmış olmakla birlikte, kaldırılan yasağın bıraktığı özgürlük alanı içinde hakkın kullanılabilmesi ancak yasal bir düzenlemeye bağlı kalmıştır. Örneğin yüksek öğretim öğrencilerin ve yüksek öğretim elemanlarının parti üyesi olmasına ilişkin yasaklar¹¹, Anayasa değişikliği ile kaldırılmıştır. Ancak bu konudaki Anayasa değişikliğine göre öğrencilerle yüksek öğretim elemanlarının siyasi partilere üye olabilmeleri ancak yasal bir düzenlemeden sonra mümkün olacaktır. (AY m. 68/6 ve 7). Şu halde bu düzenleme yapıncaya kadar 2820 sayılı Yasanın 11. maddesinin (a) bendinde yüksek okul öğrencileri ve öğretim elemanları için öngörülen yasakların Anayasaya aykırılığı söz konusu edilemeyecektir¹².

11. Her ne kadar bu yasaklar, 2820 sayılı Kanunun 4. kısmında öngörülen yasaklar arasında yer almıyorsa da, bunları yasanın 104. maddesi kanalıyla dolaylı olarak parti kapatmaya yol açabilecek yasaklar arasında sayabiliriz.

b) Anayasa değişikliği ile kaldırılan yasakların büyük çoğunluğunda ise böyle bir yasal düzenleme koşuluna yer verilmemiştir.

aa) Bunlardan en göze çarpanı, Anayasanın 69/2. maddesinin eski metninde yer alan "dayanışma yasakları"dır. Bu fıkra hükmüne göre : "Siyasal partilerin kendi siyasetlerini yürütmek ve güçlendirmek amacıyla dernekler, sendikalar, vakıflar, kooperatifler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların üst kuruluşları ile siyasi ilişki ve işbirliği içinde bulunamazlar. Bunlardan maddi yardım alamazlar. "Anayasa değişikliği ile kaldırılan bu hüküm, 2820 sayılı Yasanın 92. maddesinde varlığını sürdürmektedir.

Ayrıca buna koşut olarak Anayasanın dernekler, sendikalar, kooperatifler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile ilgili eski maddelerinde (AY m. 33/4, 52/1, 171/2 ve 135/3 ve 4) yer alan diğer dayanışma ve siyaset yasaklarının da Anayasa'dan çıkarıldığını, ancak bunların da ilgili yasalarda varlıklarını koruduğunu biliyoruz.

bb) Aynı şekilde Anayasa'nın 68/6. maddesinin eski metninde yer alan yurt dışında teşkilatlanma ve faaliyet, kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri şekilde ayrıcalık yaratan yan kuruluşlar meydana getirme ve vakıf kurma yasakları da Anayasa değişikliği ile kaldırıldıkları halde, aynı yasaklar 2820 sayılı Siyasal Partiler Kanunu'nun 79/b ve 91. maddelerinde varlıklarını sürdürmektedirler.

cc) Temelli kapatma nedeni olarak Anayasanın eski metninde açıkça tasrih edildiği halde Anayasa değişikliği ile kaldırılmış bulunan iki ayrı yasağa da bu grup içinde yer vermek gerekir.

— 69/1. maddenin eski metnine göre : "Siyasal Partiler, tüzük ve programları dışında faaliyette bulunamazlar, Anayasa'nın 14. maddesindeki sınırlamalar dışına çıkamazlar : Çıkanlar temelli kapatılır." şeklindeki hükme Anayasanın yeni metninde yer verilmemiştir. Ancak bu yasağın birinci bölümü, 2820 sayılı Kanun'un 90/2. maddesinde varlığını sürdürmektedir. Anayasanın 14. maddesi ile ilgili olan 2. bölümü ise yukarıda da açıklandığı üzere bazı daraltma ve somutlaştırmalar yapılarak 68/4. maddenin yeni metnine aktarılmıştır. Yapılan en önemli daraltma, sınıf egemenliği yerine "sınıf diktatörlüğü" teriminin kullanılmış olmasıdır. Ancak bu da-

12. Bu açıdan "ihmal yoluyla Anayasa'ya aykırılık" konusuna girmiyoruz; bu açıdan bkz. Y. ALİ-
EFENDİOĞLU, "İhmal Yoluyla Anayasa'ya Aykırılık" : Anayasa Mahkemesi'nin 35. kuruluş
Yıldönümünde ANAYASA HUKUKÇULARI TOPLANTISI'na sunulan henüz basılmamış bildiri.

raltmalara rağmen 14. maddedeki sınırlamalar daha da genişletilmiş bir biçimde 78. maddenin çeşitli fıkra ve bentlerine dağıtılmıştır. Özellikle bu maddenin (c) bendinde Anayasa değişikliği ile yapılan daraltma ve somutlaştırmaya açıkça aykırı bir biçimde "sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliği" ibaresi, bir parti yasaklama ölçütü olarak varlığını sürdürmektedir.

— 69/8. maddenin eski metninde de Anayasa değişikliği ile önemli bir daraltma yapılmış, "yabancı ülkelerdeki dernek ve gruplardan aynı ve nakdi yardım alma yasağı" "Türk uyruğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım yasağı" olarak değiştirilmiştir. Oysa bu yasağın Türk uyrukluğunda olanları da kapsayan eski metni 79. maddenin (c) bendinde varlığını sürdürmektedir.

dd) Yukarıda (b) bölümünün alt başlıkları olarak açıklanan yasakların Anayasa değişikliği ile kaldırılması karşısında, bunların yasada devam eden hükümlerinin Anayasa'ya açıkça aykırı bir duruma geldiği kuşkusuzdur. Ancak 2820 sayılı yasanın ilgili hükümlerinin Anayasa'nın geçici 15. maddesi kapsamında olması, bu konuda temel sorunu ortaya koymaktadır. Bu sorun aşağıda B II bölümünde ele alınacaktır.

ee) Öğretide bazı yazarlar bu sorunu aşılabilmesi için "zımni ilga", "Anayasa'ya aykırı hale gelmiş yasa hükmünün ihmal" gibi yöntemler öne sürüyorlar. Bizce burada bu yöntemlerin geçerliliği kuşkuludur. Zira her iki halde de temel koşul Anayasa ile yasa hükümleri arasında açık bir çelişkinin varlığıdır. Böyle bir çelişkinin ortaya çıkabilmesi için gerek Anayasada ve gerekse yasada aynı konuyu düzenleyen ve birbirleriyle çelişen iki pozitif normun varlığı zorunludur¹³. Bu bağlamda bir yasağın Anayasadan çıkarılmış olmasıyla aynı yasağın yasada varlığını sürdürmesi arasında doğrudan doğruya (otomatik olarak) bir çelişki olduğu söylenemez. Çünkü Anayasada öngörülmeyen bir yasağın yasada yer alması mümkündür. Yeter ki, bu yasağın, Anayasanın 13. maddesinde yer alan "**sınırlamanın sınırı**" niteliğindeki ilkelere aykırı olmasın. Bu ise bir ihmal ya da zımni ilga konusu olmayıp, yasaların Anayasa'ya uygunluğunun yargısal denetimiyle ilgili bir sorundur. İhmal ya da zımni ilga için aranan çelişki ise, yasada yer alan yasakla doğrudan çelişen ona ters anlamda bir pozitif Anayasa normunun varlığıdır. (Örneğin Anayasa değişikliğine göre parti üyeliği için 18 yaşın doldurulmuş olması aranırken (AY m. 68/1) yasada bu yaşın 21 olarak devam etmesi gibi.)

13. AYMKD 30/2, s. 1182.

Buna karşılık Anayasa'da yasaklara ilişkin sınırlı nitelikte yeni bir pozitif düzenleme ve sistem getirilmişse, yasalarda bununla çelişen yasakların varlığını sürdürmesi halinde "ihmal" ya da "zımni ilga" yönteminin uygulanma koşulu gerçekleşmiş olur. Yeni Anayasa değişiklikleri bakımından buna tipik bir örnek olarak **hangi yasaklara aykırı eylemlerin siyasi partinin kapatılmasına yol açacağı** konusunda Anayasada öngörülen düzenleme ile yasalarda öngörülen düzenleme arasındaki açık çelişkiyi gösterebiliriz ¹⁴.

Şu halde yukarda (b) bölümü içinde açıklamaya çalıştığımız yasaklar bakımından sorunun çözümü, geçici 15. madde kapsamı içinde yer alan Anayasaya aykırı yasakların Anayasa değişikliğine uğramış maddelerle ilişkisi açısından geçici 15. maddenin geçerli olup olamayacağı sorusunda düğümlenmektedir. Bu konuya aşağıda B II. bölümde değinilecektir.

2) Buraya kadar olan açıklamalarımızda daha önce Anayasa'da yer alıp, Anayasa değişikliği ile kaldırılmış bulunan yasakların yasalarda varlığını sürdürmesi konusunu ele aldık. Bunların yanında ikinci bir kategori olarak Anayasa değişikliği ile kurulan yeni sistem karşısında, özellikle partilerin temelli kapatılmasına yol açan yasakların Anayasada tüketici bir biçimde düzenlenmiş olması karşısında, Anayasa'da öngörülen yasakları genişleten, onlara yeni kapatma nedenleri ekleyen ve bu yönüyle Anayasaya aykırı duruma düşen hükümleri ele almak gerekir. Yukarda da belirtildiği üzere bu açıdan eksiksiz bir değerlendirme yapmamız bu tebliğ çerçevesinde mümkün değildir. Burada ancak bazı tipik örnekler sunmakla yetinmek zorundayız ¹⁵.

a) Verebileceğimiz ilk örnek, Siyasal Partiler Kanununun "**Azınlık yaratılmasının önlenmesi**" başlığını taşıyan 81. maddesinin a, b ve c bendlerinde yer alan hükümlerdir. Bu hükümlerin uygulanmasında dikkatimizi çeken nokta, bunlara dayanılarak kapatılmış bulunan partilerden büyük bir çoğunluğunun marksist çizgide partiler olmasıdır ¹⁶. Bu partilerin hiçbirisi, "sınıf egemenliğini sa-

14. Bu konuda bkz. F. SAĞLAM, "1995 Anayasa Değişiklikleri Işığında Siyasal Partilerin Kapatılmasıyla İlgili Bazı Güncel Sorunlar": Anayasa Mahkemesinin 35. Kuruluş Yıldönümünde ANAYASA HUKUKÇULARI TOPLANTISI'na sunulan henüz basılmamış bildiri.

15. Bu konuda yasalarda yer alan hangi düzenlemelerin Anayasadaki sınırlama nedenlerinin genişletilmesi veya onlara yenilerinin eklenmesi niteliği taşıdığı hangilerinin yasal somutlaştırma kapsamında kaldığı sorularına ilişkin ayrıntılı değerlendirmeyi siyasal partilerle ilgili olarak bu yıl hazırlanmayı planladığımız kapsamlı monografide ele almayı düşünüyoruz.

16. Bkz. Y. ALİFENDİOĞLU, Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi, Ankara 1996, s. 271 vd., 288-291

vunmayı ya da yerleştirmeyi amaçladıkları ya da bu yolda faaliyet- te buldukları” gerekçesiyle kapatılmış değildir. Yine ilginç çeken bir başka nokta, bu partilerden hiçbirinin genel yapısı ve üye çoğunluğu bakımından ayrılıkçı eğilim gösteren unsurlardan oluş- maması, temel felsefelerinin ayrılıkçı bir özellik taşımamasıdır. Bu şekilde 6 partinin kapatılmış olmasında işin doğasına aykırı bir özellik görmemek mümkün değildir. Bu aykırılık 81. maddenin iç yapısından ve mantığından kaynaklanmaktadır.

Bu maddenin birinci fıkrasının lafzına göre bir partinin Türki- ye’de “milli veya dini kültür ve mezhep veya ırk veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu” sadece ileri sürmesi bile bir te- melli kapatma nedenidir.

İkinci fıkrada “Türk dilinden veya kültüründen başka dil veya kültürlerin korunması, geliştirilmesi ve yayılması” olgusunun azın- lık yaratılması sonucunu doğurduğu varsayılmaktadır.

Üçüncü fıkra ise partilerin Türkçe’den başka bir dil kullanma- larına ilkesel bir yasak getirmekte, ayrıca bir dilin kanunla yasak- lanabileceğinden söz etmektedir. Dil yasağının 1991’de kaldırılmış olduğu gözönünde tutulursa bu fıkranın bu açıdan pratik bir öne- mi kalmadığı düşünülebilir¹⁷.

Her üç fıkrada da **yasal bir varsayımın tesis edildiği** göz çarp- maktadır. Her üç durumda da söz konusu olguların devletin ülke- si ve milliyetiyle bölünmez bütünlüğü ilkesine aykırı düştüğü var- sayılmaktadır. Oysa bu varsayımın konu olan olgular ne mantıklı açıdan ne de tarihsel, sosyolojik ya da siyasal açıdan devletin ülke- si ve milleti ile bölünmez bütünlüğü ilkesine aykırılıkla özdeş değil- dir. Çünkü bir parti ülkede azınlık bulunduğunu bir sosyal olgu olarak belirleyebilir ve bu olguyu ulusal bütünlüğü sağlayacağına inandığı önlemlere ve politikalara mesnet yapabilir. Bu önlemler, 81. maddede öngörülen varsayımlardan farklı olabilir. Ulus içinde yer alan farklı dil ve kültürlerin, ya da başka etnik özelliklerin ko- runmasını ve serbestçe var olmasını ulusal bütünlüğü sağlayacak bir politika olarak öngörebilir. Bu alanda önerilen politik çözümler- in yasal varsayımlarla bir örnek olmaya zorlanması, özgürlükçü, çoğulcu demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırıdır.

17. Karş. C. RUMPF, *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, Ankara 1995, s. 77, dn. 226.

Burada önemli olan parti program ve eyleminin, devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğü ilkesine subjektif ve objektif açıdan aykırı düşüp düşmediğinin ülke koşullarına göre değerlendirilmesidir. Her devlet, doğaldır ki kendi bütünlüğünü koruma, kendi varlığına yönelik tehlikeleri önleme hakkına sahiptir. Bu konuda partilerin temelli kapatılmasına yol açacak nedenler Anayasa'da fazlasıyla belirlenmiştir ve bunun değerlendirmesinde temel görev Anayasa Mahkemesi'ndedir. Ancak Anayasa Mahkemesi yapacağı değerlendirmede yasal varsayımların kısacasına bağlı kılınmamalıdır. Böyle bir zorlama devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesini gerçek anlamından ve özünden uzaklaştırır ve buna ilişkin yasağın Anayasaya aykırı bir biçimde genişletilmesi sonucunu doğurur. İşte 81. madde bu nedenle Anayasa'ya aykırıdır. Ne var ki bu maddenin Anayasa'ya aykırılığının ileri sürülebilmesi de ancak Anayasa'nın geçici 15/3. maddesinden doğan sorunun çözümüne bağlıdır.

b) Bu kategoriye ikinci bir örnek olarak vereceğimiz madde yukarıda açıklanandan daha da çarpıcıdır. Siyasi Partiler Kanununun 89. maddesine göre, "Siyasi partiler, ... Diyanet İşleri Başkanlığının genel idare içinde yer almasına ilişkin Anayasanın 136. maddesi hükmüne aykırı amaç güdemezler."

Diyanet İşleri Başkanlığının, Türkiye'de laiklik ilkesinin bir özelliği olduğu yadsınamaz. Nitekim Anayasanın 136. maddesi, 1961 Anayasasında da yer alan bir hükümlerle Diyanet İşleri Başkanlığına genel idare içinde yer vererek, ona "laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanunda gösterilen görevleri yerine getirme" işlevini yüklemiştir. Bu kurumun laiklik ilkesini güçlendireceği düşünülmüş olabilir. Hatta Diyanet İşleri Başkanlığının Cumhuriyet rejimimizin başlangıcında bu açıdan önemli bir tarihsel işlev yerine getirdiği de söylenebilir. Ancak bugünkü yapısı ve işleyişiyle bu kurumun laikliğin tek seçeneği olduğunu söylemek yanlıştır¹⁸. Böyle bir idarenin varlığını laikliğin vazgeçilmez koşulu saymak bugünün gerçekleriyle hiçbir biçimde bağdaşmamaktadır. Aksine laik bir parti Diyanet İşleri Başkanlığını laikliğe karşı bir kurum olarak değerlendirebilir ve bu yönde bir Anayasa değişikliğini laikliği korumak için amaçlayabilir. Ne var ki Si-

18. Krş. B. TANÖR, Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri, TÜSIAD Yayını, İstanbul 1997, s.28 vd.

yası Partiler Kanununun 89. maddesi buna engel olmakta ve partileri, Diyanet İşleri Başkanlığı açısından bir örnek davranmaya zorlamaktadır.

İşin paradoksal yanı, laikliği koruma adına konulmuş olan bu yasağın antilaik partilerden çok, laikliği savunan partiler üzerinde sürekli bir tehdit oluşturmasıdır. Nitekim laikliğe aykırı hiçbir eğilimi bulunmayan ÖZDEP'in kapatılma gerekçeleri arasında bu yasağa da dayanılmıştır¹⁹. Yine laiklik ilkesine bağlı bir başka parti olan Demokratik Barış Hareketi de aynı maddeden kapatılma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Yasa koyucunun kafasında korumanın yapay bir varsayımını oluşturmanın ötesinde laikliğin korunması ile hiçbir doğrudan ilişkisi bulunmayan böyle bir yasağın Anayasaya açıkça aykırı olduğu kuşkusuzdur. Üstelik bu yasak Anayasanın 136. maddesini, siyasal partiler açısından değişmez bir Anayasa hükmü düzeyine çıkarması bakımından da Anayasa'ya aykırıdır. Anayasanın kendi içinde yer vermediği bir değişmezlik etkisini yasayla sağlamak mümkün değildir.

Ne var ki bu yasak açısından da temel sorun, geçici 15/3. maddesinin Anayasa değişiklikleri açısından geçerli olup olmadığı sorusunda düğümlenmektedir.

II. Anayasa değişikliği sonucu yasalarda oluşan Anayasaya aykırı hükümlerin geçici 15/3. madde karşısındaki durumu

Bilindiği üzere Anayasa'nın geçici 15/3. maddesi kapsamında ki yasaların Anayasa'ya aykırılığı sorunu ALDIKAÇTI'nın ünlü raporundan bu yana tartışma konusu olan bir sorundur. ALDIKAÇTI, bu raporunda geçici 15/3. maddede öngörülen "dönem" (12 Eylül 1980-6 Aralık 1983) bakımından maddenin sözündeki vurguyu değişik anlayarak, Anayasa'ya aykırılığın belirtilen dönem içinde ileri sürülemediği görüşünü savunmuştur²⁰. Bu görüşe göre, 12 Eylül 1980 ile 6 Aralık 1983 arasında kalan dönem, hem yargısal denetim dışında kalan yasaların hem de söz konusu yasalar bakımından yargısal denetim yapılamıyacak olan sürenin sınırınıdır. Bu görüş öğretide oldukça geniş bir destek görmüş, ancak Anayasa Mahkemesinin uygulamasında azınlık görüşü²¹ olarak kalmıştır.

Bu bildiri de bu konudaki tartışmaları tazelemek niyetinde değilim. Kişisel görüşüm, Anayasa Mahkemesi'nin bu uygulamasının

19. AYM 23.11.1993, E. 1993/1 (Siyasi Parti kapatma), K. 1993/2: AYMKD 30/2, s. 925 vd.

20. Yeni Gündem, Sayı 30, EK No :9.

21. AYMKD 28, s. 818-822; s. 827-830; s. 831 : Sayı 30/2 s. 1218-1222.

ilke olarak doğru olduğu yönündedir. Anayasa Mahkemesi'nin klasik yorum kurallarına zorlayarak **contra constitutionem** yorum yapması, kimi konularda daha adil, daha özgürlükçü ya da demokratik gözükse bile, ilke olarak hukuk güvenliği ve hukuk devlet ilkesi açısından doğru bir yaklaşım değildir.

Ancak Anayasa değişiklikleriyle ortaya çıkan ve yukarıda bir bölümü açıklanan sorunların geçici 15/3 tartışmasına yeni bir boyut getirdiğine ve buna bağlı olarak önümüze yeni bir perspektif açtığına inanıyorum. Şimdi bu yeni perspektifi tartışmaya sunmak istiyorum.

1) Anayasa Mahkemesi'ne göre : "Geçici maddeler, uygulama süreleriyle değil, geçici olarak düzenledikleri hukuksal ilişki ve kurumlarla ve kendisi ve **bağlı oldukları temel metinlerin içerikleri** ve verdikleri anlam ile değerlendirilmelidir." ²². Yani Anayasa Mahkemesi, geçici maddelerdeki geçiciliği, "uygulama süresi" olarak almamakta, "düzenledikleri hukuksal ilişki ve kurumlarla kendisi ve bağlı oldukları temel metinlerin içerikleri" açısından değerlendirmektedir. Konuya buradan başlamak doğru olur. Çünkü tartışmaya sunmak istediğim yeni perspektifin Anayasa Mahkemesi'nin bu ilkesel yaklaşımı ile çelişen hiçbir yönü yoktur. Aksine onu destekleyen bir yaklaşımdır.

a) Geçici 15/3. maddenin "düzenlediği hukuksal ilişki ve kurumlar nelerdir; bağlı olduğu temel metinlerin içerikleri" nelerdir? Bu soruya doğru cevap verebilmemiz için her şeyden önce geçici 15/3'ün konuluş amacını doğru belirlememiz gerekir.

1982 Anayasası'nı yapan kurucu iktidar, Anayasa yanında bu Anayasa'ya temel oluşturan, daha da önemlisi onu belirleyen, ona biçim ve içerik veren temel yasaların da kurucusudur. Başka bir deyişle 1980-1983 Kurucu İktidarı açısından bu yasalar, 1982 Anayasası ile birlikte yeni kurulan anayasal düzenin ayrılmaz birer parçasını teşkil etmekte ve bu yönüyle bir bütün oluşturmaktadır. Kurucu iktidara göre tüm parçaları kendi eseri olan bir anayasal düzenin bu bütünlük içinde çelişki içermesi söz konusu olamaz. Bu nedenle söz konusu anayasal düzenin farklı düzeydeki hukuk kuralları arasında göze çarpan çelişki ve aykırılıklar, kurucu ikti-

22. AYMKD 30/2, s. 1181.

darım gözünde Anayasa ile çelişmeyen **istisnalardır**. İşte kurucu iktidar, kurduğu anayasal düzen için öngördüğü çelişkısiz yasa ve anayasa bütünlüğünü sağlamak amacıyla geçici 15/3. maddeyi getirmiştir. Bu madde anayasanın **normatif üstünlüğünü** ve bu ilkeye bağlı yargısal denetim imkanını 12 Eylül dönemi yasaları bakımından kaldırmak suretiyle bu bütünlüğü sağlamıştır. Geçici 15/3'ün işlevi bu amaçla sınırlıdır.

b) Bu amaç ve işlevin mantıklı sonucu olarak geçici 15/3 ile sağlanan bütünlük, 12 Eylül dönemi kurucu iktidarının kendi getirdiği anayasal düzenle sınırlıdır. Nitekim geçici 15/3 kapsamındaki bir yasanın herhangi bir maddesinde sonradan değişiklik yapılması halinde, geçici 15/3'ün bu madde açısından geçerliliği kalkmış olur. Bu konu tartışmasızdır. Şu halde geçici 15/3'ün düzenlediği hukuki ilişki ve kurumların bağlı olduğu temel metinlerden bir bölümünün 12 Eylül dönemi yasalarının orijinal metinleri olduğunda hiçbir kuşku yoktur.

c) Ancak geçici 15/3'ün düzenlediği hukuki ilişki ve kurumların bağlı olduğu bir başka temel metin. 12 Eylül Kurucu İktidarının getirdiği orijinal Anayasa metnidir. Gerek maddenin yukarıda açıklanan amacı ve gerekse bu amacın bir ürünü olan mantıklı yapısı, bunu göstermektedir. Nasıl ki 12 Eylül dönemi yasalarında sonradan yapılacak bir değişiklik, değişikliğin yapıldığı maddeyi geçici 15/3'ün kapsamından çıkarıyorsa, 1982 Anayasasının orijinal metninde yapılacak bir değişiklik de değişiklik yapılan maddeyi evleviyetle geçici 15/3'ün kapsamından çıkarır. "**Evleviyetle**" diyoruz. çünkü burada söz konusu olan irade, normal yasa koyucunun da ötesinde "türev kurucu iktidar"ın iradesidir. Böyle bir iradenin ürünü olan Anayasa hükmünün diğer yasalar karşısındaki üstünlüğü, amacı ve işlevi sınırlı bir geçici madde ile bertaraf edilemez. Yukarıda da belirtildiği üzere, geçici 15/3'ün sağladığı bütünlük, 12 Eylül kurucu iktidarının kendi getirdiği anayasal düzenin bütünlüğüdür. Bu bütünlük çerçevesinde anayasanın üstünlüğü ülkesinin ve bu ilkeye bağlı yargısal denetim yolunun geçici bir hükümlle kaldırılması, geçiş hükmünün özelliği ve sistemin iç mantığı açısından makul görülebilir; ancak böyle bir geçiş hükmünün yeni anayasa değişiklikleri karşısında da geçerliliğini koruduğu kabul edilemez. Böyle bir anlayış, geçici 15/3'ü Anayasa Mahkemesinin anladığı

anlamda geçici bir hüküm olmaktan çıkarıp, **anayasa üstü ebedi bir norm** niteliğine dönüştürür.

Bu konuda vardığımız sonucu özetleyerek bitiriyorum : Anayasa'nın geçici 15. maddesinin 3. fıkrasındaki hüküm, yalnızca 12 Eylül dönemi yasalarındaki orijinal hükümlerin 1982 Anayasası'nın orijinal metninde yer alan kurallar ile olan ilişkisi açısından geçerli olup, bunlardan herhangi birinin değiştirilmesi halinde, değiştirilen yasa veya Anayasa hükmünün diğeri ile olan ilişkisi açısından geçerliliğini kaybeder.